

THE EDUCATIONAL FUNCTION OF CULTURAL COMMUNITY CENTER

Dinko Gospodinov, PhD

Sofia University "St.Kl.Ohridski", Republic Bulgaria d.gospodinov@fp.uni-sofia.bg

Abstract: This report is dedicated to the educational function in the activity of Cultural Community Centers (Chitalishta) in the period from the mid-nineteenth century until 1945. The first Cultural Community Center (CCC) arised in the towns of Svishtov, Lom and Shumen in 1856. In a relatively short period of time their example, found followers and led to the creation of CCC in a number of other towns. Most often initiators of CCC creation were teachers, they were also the most active CCC figures and this tendency continued even after 1878. Over time, the community centers became an important cultural and educational factor that influenced the cultural life of the population. The report clarifies the essence of the educational function of CCC during the considered period and tracks the dynamics of its development.

Before the Liberation, many CCC initially emerged as public libraries. Gradually they expanded their field of work, which included a wide range of educational activities, literacy training for adults, establishing Sunday schools and more. The rapid socio-economic development of Bulgaria in the early twentieth century caused demand for scientific knowledge among a large part of the population and CCC became their main propagator and distributor. The CCC carried out various activities, intended to spread popular scientific knowledge in the fields of economic life, agriculture, personal and public hygiene and health, development of science and technology, history, culture and others. This new interest in scientific knowledge led to the emergence of national universities in some CCC in major cities. These organizations' support for students from poor families proved very important, especially at the end of the nineteenth century and during the twentieth century's wars, as it enabled many young adults to continue their education despite financial obstacles. The ethnographic work performed by some CCC launched the creation of local history and natural science museums.

Keywords: Chitaliste, educational function of Chitalishte, educational activities at Chitalishte

ОБРАЗОВАТЕЛНАТА ФУНКЦИЯ НА ЧИТАЛИЩАТА (1878-1944 г.)

Динко Господинов

СУ „Св.Климент Охридски“, Република България d.gospodinov@fp.uni-sofia.bg

Резюме: Докладът е посветен на образователната функция в дейността на народните читалища в периода от 1878 до 1944 г. Първите читалища възникват в градовете Свищов, Лом и Шумен през 1856 г. За сравнително кратък период от време техният пример се оказва заразителен, намира последователи и това води до създаването на читалища и в редица други градове. Най-често инициатори за създаването на читалищата са учителите, те са и най-активните читалищни дейци, което се запазва не само в периода преди Освобождението, но и след него. С течение на времето читалищата се превръщат във важен културно-просветен фактор, който оказва влияние върху духовния живот на населението. В доклада се изяснява същността на образователната функция на читалищата през разглеждания период и се проследява динамиката в нейното развитие. Преди Освобождението много читалища възникват първоначално като обществени библиотеки. С течение на времето те разширяват своята дейност, която включва широк набор от просветни мероприятия, ограмотяване на възрастни, създаване на неделни училища и др. Бързото социално-икономическо развитие на страната в началото на XX век предизвиква потребност от научни знания сред широки слоеве от населението и читалищата се превръщат в техен основен пропагандатор и разпространител. Те осъществяват разнообразни дейности по разпространяването на популярни научни знания в областта на стопанския живот, земеделието, личната и обществена хигиена и здравеопазване, развитието на науката и техниката, историята, културата и др. Този интерес към научните знания води до възникването на народни университети в някои от читалищата в големите градове. Важно значение особено в периода към края на XIX и на войните през XX век има подпомагането от страна на читалищата на ученици от бедни семейства, за да могат да продължат образованието си. Извършваната от някои читалища краеведческа дейност поставя началото на музейното дело в някои градове, като се създават исторически и природо-научни музеи.

Ключови думи: читалища, образователна функция на читалищата, образователни дейности на читалищата

В процеса на своето историческо развитие читалищата са се утвърдили като важен културно-просветен фактор. Те са допринесли изключително много за развитието на просветното дело в периода преди Освобождението. След Освобождението читалищното дело се развива бързо и за кратък период от време броят на читалищата се увеличава неколкостранно. Извършваните от читалищата дейности също се променят съобразно новите социално-икономически условия, но и сега образователните дейности от различен характер запазват своето водещо значение.

Я. Хлеббаров определя читалищата като: „Българското народно читалище е преди всичко сдружение от люде, които са си поставили високоблагородната задача да работят за духовното и материалното благополучие на своите членове и на обществото”.²⁵⁹ Според едно от съвременните определения читалищата се определят по следния начин: „Читалищата са традиционна българска културна организация, която се заражда през Възраждането, преминава през всички обществени промени, съхранена е и се развива според потребностите на различните времеви периоди и общности в страната. Читалищата са обществена организация, която е отворена за всички членове на общността и се характеризира с общодостъпността на дейността си.”²⁶⁰

Първите читалища възникват през 1856 г. в градовете Свищов, Лом и Шумен. След тях се създават читалищата в Хасково – 1858, г., Сливен, Стара Загора и Казанлък – 1860 г., Букурещ, Габрово, Карлово и Тулча – 1861 г., Пазарджик и Ямбол – 1862 г., Панагюрище – 1865 г., Русе – 1866 г., Пирдоп и Кюстендил – 1869 г., Плевен – 1870 г. и др. През 1866 г. Т. Икономов и П.Р.Славейков започват да издават в Цариград списание „Читалище”. Показателен за развитието на читалищното дело след Освобождението е броят на читалищата. По данни на Н. Кондарев в периода от 1887 до 1900 г. са създадени 249 нови читалища, от 1901 до 1910 г. – 295 читалища, от 1911 до 1920 г. – 189 читалища, периодът на най-бурното развитие е от 1921 до 1930 г. – 1928 читалища. През 1939 г. броят на читалищата достига 2998.²⁶¹

Изключително важно значение за развитието на читалищното дело има приетият през 1927 . Закон за народните читалища. Законът запазва автономията на читалищата, като те същевременно получават статута на юридически лица. Освен това се осигурява финансиране на читалищата от страна на държавата, техните приходи се освобождават от данъци и такси. Извършва се оземляване на читалищата с 50 дка обработваема земеделска земя от държавния земен фонд, която се предоставя на всяко от тях. Създава се и фонд за строеж на читалищни сгради. Съгласно чл.15 на закона всяка община е била длъжна да осигури безплатно подходящо място за строеж на читалищна сграда и да съдейства за нейното построяване. В резултат на това, ако през 1936 г. 308 читалища са разполагали със собствени сгради, то през 1944 г. те са вече 530. От съществуващите през 1936 г. 2898 читалища 2000 притежават собствени имоти, а само стойността на притежаваната земеделска земя е за над 43 млн лв.²⁶²

Приетият през 1941 г. нов Закон за народните читалища ограничава читалищната автономия. Въвежда се изискването в селища с под 20 000 д. население да съществува само едно читалище. Създава се и ограничение по отношение на закупуването книги за читалищните библиотеки. Съобразно чл.8 на закона това може да става само по списък изготвен от Върховния читалищен съюз, а с правилника за прилагане на закона от 1942 г. списъкът се одобрява и от министерството на просвещението.

Един от най-големите изследователи на историята на читалищното дело у нас – Н. Кондарев посочва три основни фактора за възникването на читалищата в периода на Възраждането:²⁶³ икономическото развитие на занаятите, търговията и земеделието; субективен (занаятчий, интелигенция); външни влияния.

В изследването върху ролята на читалищата за развитието на местните общности в селските райони са изведени три механизма на възникването на читалищата:²⁶⁴

- създаване от група съмишленици;

---

²⁵⁹ Хлеббаров, Я. Нашето народно читалище. -25 години в служба на народната просвета и култура. С.,1937,с.16.

²⁶⁰ Читалището като средище за развитието на общностите в селските райони, с.4.

²⁶¹ Хлеббаров, Я. Нашето народно читалище.С.,1937,с.61.

²⁶² Младенова, М. Ячо Хлеббаров .С.,1994 с.109-110.

²⁶³ Кондарев, Н. Читалищата в България.С.,1939, с. 7.

²⁶⁴ Читалището като средище за развитие на общностите в селските райони, с.8

- създаване около библиотека, като обединение за четене за да се регламентира формата за ползване на общия фонд и най-вече да се култивират потребности и навици за четене сред широк кръг от граждани;
- създаване около неделни училища за да се грамотност на изпадналите от училище.

Ст. Чилингиров описва по следния начин дейността на читалищата в ранния период на тяхното възникване преди Освобождението: „Потулена стая в частна къща или обществена българска сграда, полици с натрупани и неподвързани книги, вестници и списания, няколко стола, пейки покрай стените и непокрита маса в средата на стаята. До масата седи учител – обикновено основател и стълб на читалището. Той чете току що получен вестник и тълкува не само всяка фраза, но и всяка дума, заглавие. Присъстващите със скръстени по турски върху пейките нозе слушат и от време на време правят запитвания или допълват по своему тълкуванията на четенето”²⁶⁵ Специално следва да се отбележи, че в повечето случаи инициативата за създаване на читалища идва от учителите, което се отразява благоприятно върху тяхната просветна дейност.

Още с възникването на първите читалища целите, които си поставят техните първооснователи са ориентирани основно към просветна дейност. Например целите, които си поставя Габровското читалище (основано през 1861 г) са:

- а/ да доставя на читателската публика средства за прочитане;
- б/ да подпомага българската книжнина;
- в/ да улеснява сиромасите ученици и въобще да разпространява образованието между народа в областта.²⁶⁶

Подобни са и целите на горнооряховското читалище:

1. Да подпомага бедни деца в пари и книги.
2. Да подпомага разпространяването на българската книга, като насърчава народните наши учени мъже с парични помощи, които да списват и превеждат различни учебни ... и полезни книги, които ще могат да се доставят с по-умерена една цена, щото всеки знаещ да чете българин да може да си купи.
3. Да насърчава младите в четенето на книги и вестници.²⁶⁷

Читалищата са извършвали изключително разнообразна дейност, което се е отразявало и върху техните функции, основните от които са образователната и културната. През разглеждания период образователната функция е включвала широк набор от дейности, които са се променяли съобразно съществуващите политически, социално-икономически и културни условия. Първата и основна дейност, с която са положени основите на много читалища най-вече през Възраждането е *библиотечната* и тя запазва значението си и до наши дни. Често читалищата са възниквали около групи от ученолюбиви хора (учители, търговци, занаятчии), които дарявали свои книги за обща употреба. Така например възниква библиотеката на свищовското читалище през 1856 г. с дарение на личната библиотека на Ем. Васкидович, чийто пример бива последван и от други родолюбиви българи. В някои случаи книгите са се ползвали отначало само от членовете на читалището, но постепенно с увеличаването както броят на книгите, така и на читателите читалищните библиотеки придобиват характера на обществени библиотеки.

След Освобождението библиотеките запазват своето значение и значително разширяват своята дейност. С чл.11 на Закона за народните читалища от 1927 г. се въвежда изискването половината приходи на читалищата да се отделят за закупуване на книги. А с чл.10 се въвежда задължителното изискване читалищата да поддържат отделни безплатни читални за възрастни и за деца.

В условията на висока неграмотност сред населението преди Освобождението и в първите десетилетия след него читалищата са имали значима просветна роля най-вече сред възрастните. През този период една от най-разпространените форми на просветна дейност остава т.н. *публично четене* (обозначава се още и като групово четене, четене пред аудитория). Тази форма възниква още със създаването на първите читалища и се запазва за сравнително продължителен период от време. Основните причини за това са високата неграмотност сред населението, особено селското, което е представлявало и преобладаващата част от населението на страната, дефицитът от книги и вестници, които се съчетават с нарастваща потребност от знания. Публичното четене е представлявало събиране на група слушатели, на които се чете книга или вестник, което се съчетавало с възможност за задаване на въпроси и коментари от страна на слушателите и съответно на обяснения от страна на четеца. Често

---

²⁶⁵ Кондарев, Н. Читалищата в България. С.,1939, с. 29-30.

²⁶⁶ пак там, с.33.

²⁶⁷ Кондарев, Н. Читалищата в България. С.,1939, с.29-30.

четенето прераствало в дискусия. Най-често в ролята на четци встъпвали учителите. Тематиката на публичните четения е била широка и варираща според интересите на слушателите – политика, общество, история, наука, занаяти и др.

Друга форма на просветна дейност е била *беседата*. Според В. Александров тя е нямала строго научни задачи, както и точно определен начин на нейното изнасяне, осъществявала се е с участието на слушателите.²⁶⁸

Най-масовата форма на читалищна просветна дейност през разглеждания период е *сказката*. В. Александров отбелязва, че при сказката темата е по-задълбочена, отколкото при беседата, изложението е популярно, изнася се без да се търси участието на слушателите.²⁶⁹ Тематиката на сказките е била много широка и в тях са се засягали най-разнообразни проблеми, интересоващи конкретната слушателска аудитория. Най-често сказките са били изнасяни вечер, в празнични и в почивни дни. Например Н. Кондарев посочва, че читалището в с. Жеравна е провеждало сказки почти всяка неделя, като най-дейно участие в тях са вземали учителите.²⁷⁰ Ямболското читалище „Съгласие“ през 1908 г. също е организирило еженеделни сказки.²⁷¹ Читалище „Пробуда“ в Бургас през 1935 г. провежда сказки за творчеството на Д. Чинтулов, П.Р. Славейков и Д. Дебелянов.²⁷² Показателно за използването на сказката е, че според отчет на Върховния читалищен съюз през периода 1935-1936 г. в читалищата, членове на съюза са били изнесени 11 644 сказки.²⁷³

Според Х. Илиев широкото разпространение на сказката в читалищната дейност се дължи на „липсата на радио и телевизия, бедното съдържание на местните библиотеки, невисоката грамотност сред населението са превръщали сказките във вълнуващ източник на знание за света, науката и човека“.²⁷⁴

Реферат. В. Александров посочва, че тази форма на работа се използва с цел да се разработи по-обстойно определена тема, което и придава известна научна стойност. Същевременно тя трябва да се изнесе популярно, за да бъде разбираема за слушателите.²⁷⁵

Лекцията също се е използвала в читалищната просветна дейност. Нейното прилагане постепенно се увеличава след началото на ХХ в. Намирала е приложение най-вече в дейността на читалищата в големите градове, които са разполагали с по-образована слушателска аудитория и с възможност за привличане на по-ерудирани лектори.

Народен университет. Навлиза в читалищната дейност в началото на ХХ в, като най-голямо разпространение намира през 20-те и 30-те години. Използва се предимно от читалищата в големите градове, като по-ограничено приложение намира в дейността на селските читалища. Според В. Александров народните университети включват кръг от беседи, сказки или реферати по различни теми.²⁷⁶ По-скоро може да се каже, че тази дейност е включвала тематичен кръг от лекции. В по-редки случаи е имало диференциране на лекциите във факултети. Основното затруднение при народните университети е било свързано с осигуряването на достатъчно компетентни лектори. Прави впечатление, че в дейността на много от тези народни университети са участвали като лектори едни от най-изтъкнатите наши учени и дейци на изкуството през този период.

Тематиката в дейността на народните университети също е много разнообразна. Тя е била ориентирана както към обществена и научна проблематика, така и към проблеми, свързани с трудовата дейност на населението. Например народният университет към читалището в с. Попово, тогавашната Борисовградска околия организира през 1938 г. сказки по следната проблематика:²⁷⁷

1. Гори и оземляване
2. По-добро овощарство
3. Кооперациите днес и в бъдеще
4. Пчеларство

²⁶⁸ Александров, В. Форми на читалищна дейност. С., 1946, с.4

²⁶⁹ пак там, с.13

²⁷⁰ Кондарев, Н. Читалищата в България. С., 1939.

²⁷¹ Проблеми на Възраждането в югоизточна България. Карнобат, 2004, с.218.

²⁷² пак там, с.215

²⁷³ Кондарев, Н. Читалищата в България. С., 1939, с.131.

²⁷⁴ Илиев, Х. Читалищен буквар. С., 2000, с.55.

²⁷⁵ Александров, В. Форми на читалищна дейност. С., 1946, с.4.

²⁷⁶ пак там, с.13

²⁷⁷ Кондарев, Н. Читалищата в България. С. 1939, с.90.

Народният университет към читалище „Деятелност” в Бургас провежда през 1930 г. лекции по следната проблематика: „Индивидуални и социални чувства у българите”, „Какво е дал българският народ за другите народи”, „Произход на литературната критика” и др.²⁷⁸

Народният университет към читалище „Съгласие” в гр. Ямбол започва своята дейност през 1912 г. с две лекции на Антон Страшимиров. През 1920 г. се провежда цикъл лекции на проф. И. Шишманов на тема кризата в младото поколение, на А. Страшимиров на тема: „Българска народна психология”, „Характеристики на българската интелигенция”, „Защо закъсня българското Възраждане?”. През 1925 г. тематичният цикъл е за творчеството на Л. Толстой, а известният художник Ж. Папазов води лекциите по циклите „От романтизъм към импресионизъм” и „Личности и школи в съвременното изкуство”. Сред лекторите на този народен университет са видни наши учени като професорите Ас. Златаров, А. Балабанов, К. Гълъбов, Д. Михалчев, М. Арнаудов, Сп. Казанджиев, П. Цонев, писателите Елин Пелин, Н. Райнов, Р. Алексиев, поетите Д. Полянов, Г. Милев и др.²⁷⁹

Неделни училища. Провеждали са се в първите години след Освобождението като постепенно към края на века губят своето значение. Тяхната цел е била огромяване на възрастното население, като основните участници са били преди всичко различни занаятчии.

Курсове. Най-често са били по чужди езици, литература, история и др. В периода непосредствено след Освобождението са били провеждани и общообразователни курсове. Сравнително рядко са били провеждани курсове за подготовка по определени професии. Например през 1897 г. читалище „Деятелност” в гр. Бургас организира търговски курсове, които се оказват твърде успешни и впоследствие прерастват в търговско училище.²⁸⁰

Освен посоченото по-горе образователната функция на народните читалища е включвала и още много дейности, като кръжоци, честване на бележити дати, организиране на изложби и др. Краеведческата дейност, осъществявана в много читалища поставя основите на музейното дело в редица населени места. В литературата има доста случаи, в които читалищни сборки или музеи се превръщат в общински музеи.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Александров, В. Форми на читалищна дейност. С., 1946. Върховен читалищен съюз.
- [2] Илиев, Х. Читалищен буквар. С., 2000. Фондация „Читалище”.
- [3] Кондарев, Н. Читалищата в България. С., 1939. Българска книжнина.
- [4] Младенова, М. Ячо Хлеббаров. С., 1994. График-Амат.
- [5] Пиръов, Г. Читалището и народната просвета. В: -25 години в служба на родната просвета и култура. Сборник. С., 1937. Върховен читалищен съюз.
- [6] Проблеми на Възраждането в Югоизточна България. Карнобат, 2004. Книгоиздателство Зограф.
- [7] Самодумов, Т. Народните читалища в миналото и сега. С., 1946. Върховен читалищен съюз.
- [8] Устав на В.Търновското читалище „Надежда”. В. Търново, 1896.
- [9] Хлеббаров, Я. Нашето народно читалище. В: -25 години в служба на родната просвета и култура. Сборник. С., 1937. Върховен читалищен съюз.
- [10] Читалището като средище за развитие на общностите в селските райони. Национална селска мрежа, 2014. - www.nsm.bg/sites/default/files/Doklad_TRG%207_28_11_2014.pdf
- [11] 90 години в културна служба на народа. Сборник. С., 1946. Върховен читалище съюз.

---

²⁷⁸ Проблеми на Възраждането в югоизточна България. Карнобат, 2004, с.213.
²⁷⁹ пак там, с. 218
²⁸⁰ пак там, с.212